

de Wijze Woorden van Winnetou

(met daarin begrepen een oud verhaal over het hakken van hout)

Old Shatterhand is nu echt oud geworden. Hij heeft het trappen opgegeven, en zich in een blokhut gesettled aan de rand van het bos.

Walden 2 heet zijn hut.

Shatterhand is hout aan het hakken — hij heeft al een hele voorraad gehakt — wanneer zijn trouwe vriend Winnetou langs komt gestapt.

'Ugh', zegt Winnetou, wanneer hij Shatterhand ziet. 'Winter koud dit jaar.'

'Zeker', antwoordt Shatterhand, maar ik ben klaar voor de kou. 'Zie je al het hout dat ik heb gehakt?' en wijst naar de stapels, vóór, naast en achter zijn hut.

's Nachts kan Shatterhand de slaap niet vinden. Hij denkt aan de woorden van Winnetou, en aan het hout dat hij heeft gehakt. Als het echt een koude winter wordt, zoals zijn vriend heeft gezegd, zal er meer hout nodig zijn.

De volgende ochtend is Shatterhand vroeg uit de veren. Na zijn koffie, en eieren met spek, gaat hij weer aan de slag, en hakt nog veel meer hout dan hij al had gehakt. Dat hakken houdt hij drie dagen vol.

Dan komt weer zijn trouwe vriend Winnetou langs. Die kijkt bedachtzaam naar al het hout, en naar Shatterhand.

'Ugh', zegt hij. 'Winter zéér koud.'

'Zeker', antwoordt Shatterhand, en veegt het zweet van zijn aanschijn. 'Al dat hout heb ik gehakt.'

'Ugh', zegt Winnetou nog een keer, en stapt zwijgend weer op.

Die nacht kan Shatterhand nog minder slapen. Hij droomt van hout en van ijzige winters, en van de wijze woorden van zijn vriend, die als geen ander weet hoe koud de winter wordt.

's Morgens is er geen tijd voor koffie, of eieren met spek. Als een razende gaat Shatterhand te keer. De ene boom na de andere gaat tegen de vlakke, en wordt in moten gehakt. Slechts na drie dagen kappen gunt hij zich rust. Terwijl hij op een blok zit te hijgen, komt Winnetou langs.

'Ugh', zegt die, en kijkt naar het gehakte hout, dat her en der ligt verspreid. 'Winter zéér, zéér koud.'

Shatterhand zwijgt. Hij heeft woorden noch adem om wat ook te zeggen, knikt nog even, en laat een vertwijfelde glimlach zien.

Winnetou begrijpt hem wel, zegt nog 's 'Ugh', en stapt weer op.

De volgende dagen brengen weinig aarde aan de dijk — of hout op de stapels. *Shatterhand* is te moe om te slapen, en slaapt te weinig om te werken. Wanneer na drie dagen *Winnetou* weer langs komt gestapt, spreekt *Shatterhand* hem hijgend aan.

'Ugh', zegt hij. 'Hoe *Winnetou* weten winter koud wordt?'

'Ach', antwoordt *Winnetou*. 'Dat is eenvoudig, oude vriend. We hebben een Indiaans spreekwoord, dat zegt, dat als de blanke man veel hout heeft gehakt, de winter koud wordt. Ik zag dat je héél véél hout hebt gehakt, dus begrijp ik dat we een zéér strenge winter krijgen.'

Terwijl *Old Shatterhand* *Winnetou*'s wijze woorden overweegt, spreekt die verder.

'Overigens', zegt *Winnetou*, 'is de Indiaanse wijsheid, waarover de bleekgezichten zich verbazen, veel eenvoudiger dan jullie vaak denken. De Europeanen kennen ons niet. Ze projecteren een beeld op ons, zoals dat hen past. Voor de een zijn we wilden, voor de ander — of dezelfde — een onuitputtelijke bron van oeroude wijsheid, zoals alleen de natuurmens die kent. Je vindt onze spreuken op gedenksteden en in boeken, en nu ook op internet. Zoals je onlangs in Missoula zag, aan de *All People Tree* op de campus: *The soul would have no rainbow if the eyes had no tears (anonymous indian leader, 1876)*. Dan mag je, ter vergelijking, de drie andere citaten lezen, die daar ook staan ¹.

Maar we zijn net als jullie: vaak zeggen we wat we verwacht worden te zeggen. Blanken zeggen en schrijven ronkende woorden, over vrijheid — *Liberty* —, over God en het beloofde land, en over mensen van verschillende rassen, culturen en overtuigingen, die over de zeeën zijn gekomen en, broederlijk naast elkaar, hun Amerika hebben gebouwd. Of die ervoor gestreden hebben, soms gestorven zijn. Lees de stenen op Little Bighorn, of elders op het land. Het verhaal is bekend. *Here, Americans of many races and beliefs rest side by side*.

Met ons, Indianen, is het net hetzelfde. Ook wij kunnen ronkende woorden spreken, wanneer dat van ons wordt verwacht. En jullie, blanken, hebben je een idee gevormd wat voor woorden dat zijn. Dus spreken we die.

Daarom ook zijn er mensen, die de beroemde toespraak van *Seattle* uit 1854 in vraag hebben gesteld — *Seattle* was de hoofdman van de Suquamish- en Duwamish-indianen, die hun gronden tegen een kleine vergoeding moesten verlaten. Een 'verdrag' noemt men dat. Voor sommigen zijn *Seattle*'s woorden

¹ De drie andere citaten bij de *All People Tree* op de universiteitscampus van Missoula zijn: *There are, in every age, new errors to be rectified and new prejudices to be opposed*. Samuel Johnson (1709-1784)

Nothing in all the world is more dangerous than sincere ignorance and conscientious stupidity. Martin Luther King, Jr. (1929-1968)

Neder doubt that a small group of committed citizens can change the world. Indeed, it's the only thing that ever has. Margaret Mead (1901-1978)

immers te mooi om waar te zijn, je hebt ze zeker gehoord of gelezen : *Je kan de lucht en de warmte van het land niet kopen of verkopen. — De geurende bloemen zijn onze zusters. Het rendier, het paard, de grote adelaars, onze broeders. — Maar misschien zullen we uiteindelijk allemaal broeders zijn.*

De vraag naar de authenticiteit van die woorden heeft weinig zin. Wat hier telt, is niet of *Chief Seattle* werkelijk gezegd heeft wat er staat, en of hij dat meende. Wat telt, is wat je zelf met die woorden doet : wat betekenen de woorden voor je ? Kunnen ze je helpen ?'

Of Shatterhand nog luistert, weet ik niet, en of hij begrijpt wat Winnetou zegt.

Maar Winnetou gaat voort.

En wat hij zegt, spreekt mij wel aan, dus luister ik mee.

'Natuurlijk is het belangrijk, dat je zo'n tekst als de toespraak van *Seattle*, of de Indiaanse zinnen op de monumenten, of zoveel ander geschreven of gesproken woord, kan deconstrueren, tot er bij wijze van spreken niets overblijft. Dat moet kunnen', zegt *Winnetou*. 'Maar even belangrijk is het, dat je die teksten ook de-contextualiseert. Vergeet even wanneer en hoe en door wie ze geschreven of gesproken zijn, en lees wat er staat.'

Neem nu de Amerikaanse onafhankelijkheidsverklaring en de grondwet, en nog wat van die mooie teksten uit de late achttiende eeuw. Zijn ze minder waard omdat een slavendrijver als Thomas Jefferson ze mee bedacht, opgesteld en ondertekend heeft ? Zijn ze minder waard omdat Afrikanen en Indianen niet werden meegeteld ? — *We, the People of the United States*.

Nee, dat is geschiedenis, en is uiteraard belangrijk voor wie wil begrijpen wat er is gebeurd, en wat er van blijft, en waarom. En daaruit wil leren. Maar vandaag tellen Afrikanen en Indianen wel mee. Neem die teksten dus *puur*, zoals ze zijn, en kijk wat ze voor je doen. Dat is toch heel wat.'

Old Shatterhand denkt nog steeds aan de winter, en aan het hout dat hij heeft gehakt.

'Ugh. Indianen veel oude wijsheden.'

'Laat vallen', antwoordt *Winnetou*. 'Jullie blanken denken dat wij met onze wijsheden en onze manier van leven uit de nacht van de eeuwen tot hier zijn gekomen. Dat we geen geschiedenis hebben gehad, of nooit zouden hebben. Ware er niet de blanke catastrofe geweest. 1492, en wat daaruit volgt. De voormalige Franse president Nicolas Sarkozy — God behoede me voor die man — denkt hetzelfde over de Afrikanen. *Le drame de l'Afrique, c'est que l'homme africain n'est pas assez entré dans l'histoire*, verklaarde hij toch. Dat was nota bene een academische toespraak, op 26 juli 2007 aan de universiteit van Dakar. Zijn raadgever Henri Guaino had die voor hem geschreven, maar dat maakt weinig verschil. Sarkozy was de president, en hij had het woord.

Voskuil moet je lezen. Ja, Jeejee Voskuil, de Hollandse etnograaf : *Het Bureau*. Een roman in zeven delen, en vijfduizend pagina's. Met de strenge winter die voor de deur staat, heb je toch tijd genoeg.'

Terwijl hij tot Shatterhand spreekt, knipoogt Winnetou heel even naar mij. Kent hij mijn voorkeur voor dat boek ?

'Maarten Koning, de alter ego van Voskuil, werkt op *het bureau*, later het A.P. Beerta Instituut voor Dialectologie, Volkskunde en Naamkunde. Voskuil zelf werkte van 1957 tot 1987 op het Meertens Instituut voor Nederlandse taal en cultuur. Er bestaat wellicht geen betere, betrouwbare etnografische beschrijving van de Nederlandse samenleving in de tweede helft van de twintigste eeuw, dan de zeven boeken die Voskuil erover schreef. Als etnograaf heeft hij zijn pluimen zeker verdiend.

Maar wat hier belangrijk is', zegt Winnetou, 'is dat het personage Maarten Koning, en de schrijver J.J. Voskuil met hem, de strijd aangaat met de heersende gedachte dat de volkscultuur een eeuwenoud en onveranderlijk gegeven is, dat wel vele oorlogen en politieke omwentelingen heeft doorstaan, maar in de twintigste eeuw plots ten onder gaat, als nefast gevolg van technologische vooruitgang, internationalisering en groeiende welstand. Zodat etnografie — of volkskunde, als het over het eigen land gaat — het zoeken en bewaren van de laatste resten is. Eigen aard, voor alles verdwijnt.

Voor Voskuil staan het volk en zijn gebruiken echter niet buiten de geschiedenis, maar er midden in. En dat geldt ook voor ons. Zowel Karl May als de Amerikaanse western heeft het beeld geschapen van de eeuwige Indiaan. In Great Falls, in het museum dat aan de schilder Charles Marion Russell is gewijd, zag je waar dat mooie beeld vandaan komt. Die man leefde en schilderde op het eind van de negentiende eeuw (vanaf 1880, toen hij in Montana als cowboy aan de slag kon), en in het begin van de twintigste. Toén en dáár was dat beeld actueel. Maar het was niet eeuwig, niet universeel. Jullie kennen de Indianen als bedreven ruiters, die op bizons jagen, en/of met pijl en boog of buks ten strijde trekken. Russell heeft dat prachtig geschilderd. Toch waren er vóór de achttiende eeuw in Montana geen paarden, en buksen nog minder. De Indianen hebben mustangs gevangen en getemd — nazaten van wild geworden paarden, ooit bij de blanken ontsnapt —, en bij de Hollanders of Britten geweren gekocht. Dat was wel nodig, want Indianenvolkeren uit het oosten waren westwaarts getrokken, onder blanke druk. Er kwam dus méér vraag naar bizons, en naar performante manieren van jagen. Voorheen jaagden de Indianen te voet, en dreven de bizons de rotsen op. En de klippen af. Met hun buksen hebben ze zich wel van de blanken afhankelijk gemaakt, al was het maar om munitie te kopen. Indianen hebben zich wel vaker aangepast.'

De vermoeide Shatterhand luistert niet meer. Hij slaapt als een blok.

Daarom richt Winnetou zich nu tot mij. 'Ook bij wat jij schreef, Jef, heb ik vragen.' Pas nu zie ik, dat hij het roestbruine indianenpak draagt, dat mijn moeder voor mij had gemaakt. Het plastic bijltje, de tomahawk, heeft hij naast zich neergelegd.

'Je beweert dat de Indiaanse manier van leven nog eeuwen, zelfs millenia had kunnen bestaan. Ook dat is a-historisch. Indianen evolueerden. Ze hadden —

en hebben — hun geschiedenis. In een andere fase, en met een ander verloop, dan de Europese weliswaar. Maar de blanken, met hun boeken, hun werktuigen en hun machines, hun superioriteit, ze vergeten de schouders van de reuzen, waarop ze zelf gezeten zijn.' *Dat Winnetou een twaalfde eeuwse Franse filosoof citeert, zelfs dat verrast me niet meer.*

Nu stel ik zelf een vraag.

'Wat vind je ervan, Winnetou, dat het verhaal van de cowboys het verhaal van de Indianen verdrongen heeft? Amerika als ongerept land — pristine, zoals dat prachtige woord zegt.'

'Dat is de paradox', *antwoordt hij.* 'Een holistische, zelfs maar syncretische benadering van de geschiedenis van dit grote en grootse land lijkt onmogelijk. Terwijl de twee geschiedenissen, als ik ze zo mag noemen, onverbrekkelijk met elkaar verbonden zijn. Ze bestaan niet zonder elkaar. Overigens is het niet alleen de zogezegd Amerikaanse geschiedenis, die de Indiaanse al te vaak verdrongen heeft. [Merkwaardige woorden toch, want zijn niet wij Indianen de echte Amerikanen?] Het omgekeerde gebeurt ook. Je zal zien dat wie de Indiaanse geschiedenis bij wijze van spreken omarmt, de waarde van de blanke geschiedenis slechts moeilijk erkent. Ik ben een Indiaan — uit een roman weliswaar — maar ben zelf geboeid door wat de Europeanen in dit land verwezenlijkt hebben. Ook al ging en gaat dat ten koste van ons. Hoe moeilijk is het toch, ook dat te zien, want geschiedenis is zelden zwart-wit.

Europeanen — nu gaat het over de Europeanen in Europa — hebben het er vaak moeilijk mee. Ze zien niet, begrijpen niet wat er hier is gebeurd. Ze leven in een oud land, dat zo'n tien eeuwen geleden zijn huidige vorm heeft gekregen. Uit Middeleeuwen geboren. Maar dit land hier — Amerika — is vaak ontzettend nieuw.

Europa is al eeuwen *af*. Het is voltooid. Europeanen komen ter wereld in een land dat ze van hun ouders en voorouders hebben geërfd. Amerikanen leven in een land dat ze zelf hebben gemaakt. Dat is nauwelijks een eeuw geleden. Las je ook dat universitair eindwerk, dat een student vijftig jaar geleden geschreven heeft (*History of the upper Musselshell Valley to 1920*, Harold Joseph Stearns, University of Montana, 1966)? Stearns, die vandaag allicht een oude man is, sprak toen met de mensen die het zelf hebben meegemaakt. En dan mag je *mee-maken* letterlijk nemen. In Europa geldt als sinds eeuwen *wat passen we aan?*, in Amerika *wat maken we, en hoe?*

Van paradigmawissels kan je in Europa nauwelijks spreken. Alles gebeurt er incrementeel. Of iteratief, als je dat liever hebt. Met drie revoluties en een lange wereldoorlog als — beperkte — uitzonderingen. Maar de Russische revolutie kan je bezwaarlijk een succes noemen — het land lijkt nu wel teruggevallen naar hoe het in 1916 nog was —, de Nederlandse is bij gebrek aan ideeën onvoltooid gebleven, en voor de Franse werd een eeuw lang in heel Europa nagedacht wat het worden moest. Een Aufklärung. En terwijl de Europeanen met kanonnen-gebulder de twintigste eeuw rugwaarts betraden, werkten de Amerikanen aan hun eigen, nieuwe land.

Het lyrische beeld dat ik daarnet schetste is juist. Ondanks mijn ironie. Ze kwamen uit verschillende landen — die in Europa met elkaar streden —, ze spraken verschillende talen, aanbaden verschillende goden, hadden verschillende wetten en gebruiken, en toch hebben ze samen dit nieuwe land stuk voor stuk opgebouwd. Dat was niet alleen op technisch en materieel vlak een hele uitdaging. Ook maatschappelijk, juridisch, politiek en economisch moest er heel veel worden uitgevonden, beslist en uitgevoerd. Dat het historisch bewustzijn van die maakbaarheid op andere momenten en plaatsen, in andere contexten wel eens tot overmoed leidt, kan je wel begrijpen. Of dat wat gisteren nog nieuw was, vandaag vastgeroest blijkt.'

Ik denk aan de oorlogen in het Midden Oosten, of aan het verkiezingssysteem. En de wapenwet. Maar Winnetou gaat alweer verder.

'Daarbij mag je het specifieke kolonisatiemodel niet vergeten, dat in de noordelijke States gold, zoals in Montana, en dat fundamenteel verschilde van de Franse feodale kolonisatie in La Nouvelle France (waaronder Québec), met heren, priesters en lijfeigenen, of van de zuidelijke staten, waar de plantages op slaven draaiden. De Noord-Amerikaanse kolonisatie had uitdrukkelijk tot doel iedereen — de blanken althans — kansen te geven het land zelf te ontginnen. Als zelfstandige burgers. Zonder slaven of lijfeigenen. Elk zijn deel. De Indianen, die in grote groepen leefden, wij pasten niet in dat model, dat op maat van gezinnen was gedacht. Het democratisch ideaal van vrije mensen had grenzen. Die culturele, maatschappelijke schok is ons drama. Vele blanken hadden niet liever gewild, dan dat de Indianen zoals hen ging leven. Er waren armen en handen te kort. Grond was er genoeg — of mijnen, om te ontginnen. En voor de middenstand, de banken, de landmeters of advocaten, de hele commerciële santenboetiek, zou het een zegen zijn.'

'Overdrijf je niet, Winnetou', *vraag ik*, 'idealiseer je de blanke kolonisatie niet?'

'Wat ik werkelijk vind', *zegt Winnetou*, 'moet jij weten, want jij bent de schrijver van dit verhaal. Heb je er al eens over nagedacht, dat ook jij me misbruikt?'

Toch dring ik aan.

'Natuurlijk overdrijf ik', *gaat hij voort*, 'waardoor ik mijn eigen geschiedenis verraad, of op zijn minst vergeet. Ik zei je toch dat het moeilijk blijft de twee geschiedenissen tot één verhaal te verweven. Mijn vaders liepen letterlijk in de weg, en de bizonen die ze jaagden aten het gras dat het vee van de ranches moest voeden. De werkelijkheid overtreft altijd wat je ervan zeggen kan.'

Lange tijd zwijgen we.

De zon verdwijnt achter de bomen, het wordt kil voor de hut. In de verte horen we een trein. Winnetou en ik dragen de slapende Shatterhand naar binnen. Hout heeft hij meer dan genoeg gehakt.

Samen wandelen we langs het kleine meer, Walden, een grote vijver veeleer, naar Winnetou's wigwam — zijn tipi —, waar Nscho-tshi op ons wacht.

uitsmijter

La majestueuse égalité des lois interdit aux riches comme aux pauvres de coucher sous les ponts, de mendier dans la rue et de voler du pain.

Anatole France — *Le Lys Rouge*, 1894

No one is free to perform an action unless there is somewhere he is free to perform.

Jeremy Waldron — *Homelessness and the Issue of Freedom*, 1991

Deze twee citaten betreffen daklozen en landlopers. Maar het gaat, op een andere schaal, om hetzelfde principe waarmee Indianen het leven onmogelijk werd gemaakt. Een mens, een individu, een groep, een volk... wordt in een positie gedrongen waar hij (*of het*) voor het dilemma staat een wet te overtreden om in de eigen, essentiële levensfuncties te voorzien. Voor een dakloze kan het om sanitaire behoeften gaan, waarvoor je een huis, een kantoor, een café of wat geld nodig hebt, voor Indianen ging het om voedsel. De valstrik, die hen werd gespannen, sloot perfect.

[Fransen noemen het, heel precies, *une injonction paradoxale*. De term *dubbele binding*, *double bind*, *double contrainte* wordt meer gebruikt.]

Het was bij wijze van spreken *allemands* en *niemand's* vee (de bizons) dat op *hun* grond (hun jachtgebied) vrij rondliep. De blanken draaiden die logica om. Het was *hun* vee (de dieren van de *open ranches*, na de *roundups* door de *cowboys* met rood ijzer gemerkt) dat op *allemands* grond liep : de *commons*. Daarvoor werden *allemands* bizons uitgeroeid, die op dezelfde prairies graasden.

Zo werden de Indianen van hun jachtvelden beroofd, en werd hun vorm van jagen — het vangen van sterke, grasetende dieren, wat grote behendigheid vergde, en durf — tot laffe diefstal gedegradeerd. De omkering van rechten (voor wie zijn de dieren, en voor wie is het gras) diende als legitimatie om de Indianen als veedieven te vervolgen, met strafexpedities te verdrijven of zelfs te vermoorden. Een spiraal van geweld. De *ranchers* hadden de wet — *hun wet* — aan hun kant.

Ook vandaag zijn er mensen, wie het leven onmogelijk wordt gemaakt, en die buiten de wet worden gedreven. De zeeën, waarin ze vissen, zijn leeggeroofd, de granen, die ze oogsten, zijn steriel, de toegang tot het water, dat ze voor hun akkers gebruiken, is hen ontzegd, hun olijfbomen werden gerooid.

De *Indianen* zijn onder ons. Ze rijden zelden in een *Cherokee*.